

ПРОБЛЕМИ НОВОЇ І НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

УДК 94 (477.83/.86)“1860”

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙНОЇ ПЛАТФОРМИ
РУСОФІЛЬСЬКОЇ ГАЗЕТИ “СЛОВО” В ГАЛИЧИНІ
(1862–1866 рр.)

У статті висвітлюється еволюція ідейної платформи русофільської газети “Слово” у Львові – від заснування часопису в січні 1862 р. до середини 1866 р., коли публікація програмної статті І.Наумовича “Поглядь въ будущность” виразно засвідчила поступову зміну національно-політичної орієнтації часопису в бік зближення з Росією. Серед причин цього були, з одного боку, поступове перетворення Галичини, при сприянні австрійського уряду, в польську автономію, а з іншого – активізація антиукраїнських репресій у Росії за Валувським циркуляром 1863 р. Особливу увагу звернуто на прояви виразно “проукраїнських” позицій редакції “Слова”, що проявилися в публікації матеріалів про національну єдність півавстрійських русинів з русько-українським, “малоруським” простором на сході, сприяли утвердженню в Галичині культу Т.Шевченка як національного ідеолога.

Ключові слова: газета, “Слово”, Галичина, русофіли, народовці, національна єдність.

У національному русі півавстрійської Галичини важливе значення мала періодична преса, зокрема газета “Слово” – один із перших українських часописів, що виходив у Львові з 1862 до 1887 рр. Автор статті поставив перед собою завдання розкрити еволюцію ідейної платформи русофільської газети “Слово” впродовж перших п’яти років видання, до 1866 р. Обрана тема привертала увагу деяких дослідників¹, але й досі викликає науковий інтерес, є дискусійною. Пропонована стаття продовжує цикл публікацій автора про відображення різних аспектів національного життя в півавстрійській Галичині в українській пресі другої половини XIX ст. – літературно-науковому місячнику “Основа”, що виходив у Петербурзі в 1861–1862 рр., громадсько-політичній і літературній газеті “Киевский телеграф” у 1875–1876 рр., щомісячному історико-етнографічному й літературному журналі “Киевская старина” у 1882–1906 рр.²

Народовські громади в Галичині, що виникли під визначальним ідейним впливом громадівців-українофілів з Наддніпрянської України, на початку 1860-х років не протиставляли себе старшому поколінню місцевих діячів русофільської (москвофільської) орієнтації³. М.Грушевський зауважив, що крім народовців-українофілів, другий напрям у національному русі в краї “досить тяжко назвати так, щоб обняти всі його нюанси...”⁴. В особі галицьких русофілів національний рух отримав специфічний варіант “малоросійського” патріотизму, для якого була характерною відданість “Малій Русі”, її історії та особливій мовній традиції. Русофіли вважали русинів Галичини частиною більш широкої східнослов’янської спільноти, яку означувано поняттям “русскій” народ, але це не означало російський (великоруський, московський), бо в тій спільноті визнавалося існування також “малоруського”, часом – і “білоруського” масиву. Русофільський світогляд був різновидом національно-політичної свідомості діячів, в основу якого покладено не прагнення ідентифікувати півавстрійських русинів як власне росіян (“московський народ”, “москалів”), а філософське й психологічне підґрунтя: консерватизм, династично-підданський тип світогляду, прихильність до традицій і кирилиці з історичним “етимологічним” правописом тощо⁵. Як справедливо зауважив громадсько-політичний діяч Л.Цегельський, “зводити генезу галицького москвофільства до самого лише рубля (тобто фінансової підтримки з Росії. – І.Р.) і саме рубля – значить: закривати правдивий стан справи...”⁶.

Важливу роль в інституційному розвитку русофільської течії, яка панруські (в політичній площині – проросійські) симпатії мирно поєднувала з демонстративним австрійським лоялізмом, відіграла заснована Б.Дідицьким у Львові в січні 1861 р. газета “Слово” (виходила

до 1887 р.). Навколо “Слова”, крім Б.Дідицького, що був редактором до 1870 р., сформувалася група проросійськи налаштованих діячів (М.Попель, М.Клемертович, І.Наумович, Я.Головацький, А.Петрушевич, В.Площанський та ін.). Серед тих, хто підтримував газету з російського боку, були професори С.Гогоцький, М.Погодін та ін. Уже протягом першого року видання часопис мав 1,5 тис. передплатників⁷. Майже без застережень, у тому числі на енциклопедичному рівні, “Слово” донедавна визначали не інакше, як “москвофільське”, виразно проросійське видання. Однак насправді аж до другої половини 1860-х рр., а в окремих публікаціях навіть протягом 70-х рр., переконує сучасний дослідник О.Сухий, газета в питаннях національної ідентичності галицьких русинів дотримувалася виразно “проукраїнських” позицій⁸.

На перших порах часопис “Слово” намагався виступати від імені усього галицько-руського населення. До першорядних проблем, що обговорювалися на сторінках газети, належали польсько-руські відносини, причому позиція редакції щодо поляків була досить жорсткою. Так, у часописі “Галичанин”, що виходив як додаток до “Слова”, відверто писалося: “Иде Днѣпро въ Чорне море, / Не потече въ гору, – / Не дасть Господь Украины / Въ ляцкую неволю”⁹. Редакція послідовно обстоювала мовно-культурну та історичну окремішність русинів Галичини, домагалася політичної переваги над поляками у східній частині провінції, що мала бути відокремлена від західної, польської, декларувала єдність із “руським” простором на сході, але без чіткого визначення його меж. Для тогочасних русофілів найважливішим було, з одного боку, протистояння в Галичині домінуючим польським впливам, а з іншого – збереження етимологічного правопису, що мав підкреслювати глибоку історичну традицію руськості. Водночас часопис “Слово” не мав єдиної і чіткої програми національного розвитку, вже з перших номерів були помітні певні хитання видавців щодо національної самоідентифікації галичан¹⁰.

Навколо часопису “Слово”, що деякий час був головною і фактично єдиною політичною трибуною руського населення Галичини, на початку 1860-х рр. об’єдналися діячі різних ідейно-політичних поглядів. У програмній заяві “Слова” питання про приналежність місцевих русинів до ширшого етнічного масиву взагалі вдалося уникнути, що було свідченням ідейного компромісу в національному таборі. У часописі прямо говорилося про винародовлення “галицько-русского народа” під польським правлінням протягом майже 400 років, поки руські землі не потрапили під владу австрійського монарха: “Жіємъ на свѣтѣ Божомъ Русинами, – и яко Русины маемъ свій особный родъ, обычай, языкъ и вѣру”¹¹. Ідея про приналежність галицьких русинів до “малоруського” народу не викликала в редакції “Слова” особливих заперечень. Уперше таку декларацію вміщено 11 лютого 1861 р. у статті “Русь и ей отношенъе къ сосѣдамъ”, однак у чіткому вигляді програма “малоруської” національної ідентичності була сформульована через місяць і мала насамперед антипольський характер¹².

У березні 1861 р. газета “Слово” з позицій єдності русько-українського, малоруського простору обабіч Збруча писала: “Говоримъ цѣлкомъ смѣло о 15 миліонахъ Русинѣвъ, бо разъ же и по правдѣ насъ стѣлько есть, во вторыхъ же знаючи близше отношенія и литературу Украины и всеи не австрійской Малой Руси объявити можемъ передъ свѣтомъ, що и не-австрійская Русь смотритъ на политичное отношеніе къ сосѣдной Польщи зъ такого же становища, зъ якого и мы смотримъ”. І далі говорилося про етнічну самобутність русинів-українців, на відміну від росіян і поляків, за словами видавців, “Украина противна Москвѣ, но еще бѣльше противна Польшѣ”¹³. Іншим разом було сказано, що “народность руска е со всѣмъ розна отъ польской и россійской, хотя и мае съ ними денекотры сходства; ... она существуетъ и жіе собственнымъ житъемъ та слѣдственно мае право якъ кожда инша до слободного розвоая въ своемъ внутренномъ устройствѣ и въ своей словесности”¹⁴. Висловлювалося сподівання, що русини неминуче відродяться як єдиний самостійний народ після встановлення політичної свободи в Росії, коли “тамъ, якъ у насъ въ Австрії, розкуются вѣковыи пута рабства, пригнѣтаючіи нашъ рускій народъ...”¹⁵.

Образ Росії у “Слові” з’являвся здебільшого в контексті протистояння з поляками в підавстрійській Галичині. Видавці часопису відкидали звинувачення в національно-політичному москвофільстві, але при цьому не заперечували потребу мовно-культурних запозичень від

росіян, аргументуючи це тим, що великоруська літературна мова і культура розвинулися свого часу на давньоруській, тобто київській, “малоруській” основі¹⁶. Громадський діяч, письменник о. М.Устиянович у 1848 р. був прихильником “простонародного слова”, намагався “розвивати его всѣми дробными моими силами въ чистомъ его духу”, але з часом дійшов висновку, що “языкъ, которымъ пише Москва, есть развитый зъ чистого руского кореня, же Украинскіи писатели зъ политическихъ причинъ нуждаютсяъ розличною правописію своѣй языкъ безъуспѣшно отлучити отъ письменного московского...”¹⁷. Визначаючи себе “малорусинами”, русофіли, на відміну від народовців, писали макаронічним “язичієм”, тобто мовою, близькою до церковнослов’янської, вважали, що Мала Русь повинна мати спільну з Великою Руссю літературну мову та високу культуру.

На перших порах галицькі народовці, як і українські громадівці з Наддніпрянщини, співпрацювали з редакцією “Слова”, публікації в газеті сприяли утвердженню русинів як окремого самобутнього народу, мали “проукраїнський” характер. Часопис відгукнувся на смерть Т.Шевченка в березні 1861 р. статтею, де говорилося, що “умолкла на вѣки тая щироруская грудь, що горячою любовію обнимаючи всю Украину, наспѣвала ей тільки чудных думъ, протерпѣла тільки тяжкого горя и лихой доли”¹⁸. Десь через два місяці “Слово” знову згадало про Т.Шевченка та його смерть: “Не меньше почувствовали Русины во Львовѣ тую великую Украины страту”. Т.Шевченко любив “Малую Русь” і у своїх поезіях передав почуття “непріязни всѣхъ руско-украинскихъ поетовъ такъ для польской, якъ и для российской стихіи”¹⁹. Стаття, попри деякі фактологічні неточності (зокрема, поета помилково названо “Шевченка”), мала відгук серед місцевої молоді, яка вирішила вшанувати пам’ять Кобзаря виданням книжки “Китиця на могилѣ Тараса Шевченка”²⁰. Редакція пропонувала придбати цю книжку, в якій буде надруковано поезію Т.Шевченка “Послание Шафарикові”. Із гордістю було сказано про “украинского вѣщуна Тараса” (Шевченка), який “такъ глубоко прозрѣлъ рускую душу та жаркимъ, питомымъ словомъ на крылахъ цвѣтущей фантазіи підносивъ насъ до высоты правдивонародной идеи”. Пророчо звучали слова в кінці статті, що Шевченкова могила “на украинской земли мае быти патріотамъ малорускимъ во вѣчны времена”, як священна книга Коран – для мусульман²¹.

Короткі відомості на сторінках “Слова” про автора славнозвісного “Кобзаря”, за висловом К.Студинського, “підготовлювали культ Шевченка в Галичині”, що засвідчила публікація в газеті в липні 1861 р. статті В.Бернатовича про його похорони²². Редакція зазначила в примітці, що це був перший допис із Києва, та висловила надію, що найближчим часом надійде “дописей зъ Украины еще больше”. “Поздоровляю Васъ, – писав В.Бернатович, – Галицьки Русины, братнымъ поклономъ отъ всѣхъ братьей нашихъ Киевскихъ Украинскихъ Русиновъ!”. У статті розповідалося про перепоховання праху Т.Шевченка під Каневом, звідки “видно далеко-широко обѣ Украины, Гетьманщину и Киевщину”²³. В.Бернатович опублікував статтю у “Слові”, коли побував проїздом у Львові влітку 1861 р., де особисто з прихильністю до українського руху розповідав молоді про Т.Шевченка²⁴. Протягом 1862–1863 рр. він неодноразово з-за кордону надсилав свої статті й оповідання для публікації в народовських “Вечерницах”, друкувався також у “Слові” (до 1865 р.). Так, у лютому 1865 р. В.Бернатович писав у листі до редакції “Слова” про потребу навчання “малоруського” народу рідною мовою²⁵. Показово, що некрологи В.Бернатовича як “руського патріота и народного дѣятеля” подали в 1866 р. як русофільське “Слово” (ч.1)²⁶, так і народовська “Русалка” (ч.2)²⁷. Зокрема, у “Слові” писалося, що В.Бернатович – поляк за походженням, який горів “любовію до рідної Украины”, вважав себе “настоящимъ Русиномъ”²⁸.

П.Куліш надіслав редакції “Слова” програму петербурзької “Основи”, яку вона передрукувала влітку 1861 р., із запрошенням галичан до передплати журналу²⁹. Б.Дідицький як редактор отримав від П.Куліша твори нової української літератури, що вийшли друком у його петербурзькій друкарні, заснованій в 1857 р., серед яких були власні видання й упорядковані ним збірники³⁰. “Слово” помістило прихильну звістку про отриману літературу в редакційній замітці в липні 1861 р.: “Украинская словесность движется значительно вперед”. Позитивно оцінювалася видавнича діяльність П.Куліша, що була поширена “по всей Украинѣ”, вказано

адресу, де можна було придбати опубліковані ним книжки³¹. Іншим разом у “Слові” писалося про Кулішеві плани видати найближчим часом невеликі нариси про гетьманів І.Виговського, І.Брюховецького, П.Дорошенка, І.Мазепу, К.Розумовського, полковника І.Поповича, які “поможуть усякому... історію України зрозуміти и багато де-чого зь неї навчитися”³². Отримавши для редакції кращі зразки нової української літератури, Б.Дідицький звернувся до П.Куліша з пропозицією про співпрацю, що знайшла відгук у публікаціях у петербурзькій “Основі” та львівському “Слові”³³.

Поезію П.Куліша “З-за Дунаю”, надруковану у вересневому журналі “Основа” 1861 р., уже через кілька тижнів помістило львівське “Слово”³⁴. Вірш наддніпрянського письменника мав резонанс у Галичині, редакція опублікувала на нього дві віршовані відповіді – І.Гушалеви́ча і Галичанина (псевдонім Я.Головацького)³⁵. У відповідь на Кулішеві слова “Покину, покину Чужую чужину Та на Україну Соколомъ полыну” І.Гушалеви́ч писав:

Ой лети соколе
Та на Україну,
А з ѓттамъ къ Бескиду
По-надъ Галичину³⁶.

Українську національну єдність галичан і наддніпрянців по обидва боки Збруча обстоювала поезія Галичанина:

Коли ймешъ кидати
Чужую чужину,
Соколомъ вертати
В рѡдну Україну;
Не минай родини,
Старой Галичини.
Вступи милый брате
До нашої хаты!³⁷

Обидві відповіді галицьких письменників передрукувала редакція “Основи” в січні 1862 р.³⁸ з приміткою, автором якої, за припущенням К.Студинського, міг бути В.Білозерський³⁹. У примітці говорилося про “дорогихъ и близкихъ намъ Галичанъ”, “нашихъ братьевъ”, що на сторінках львівського часопису “Слово” привітно відгукнулися на вірш П.Куліша⁴⁰. Зворушливі поетичні відгуки галичан, мабуть, сподобалися П.Кулішеві, який у листі до О.Кониського в кінці 1861 р. зауважив, що в галицькому “Слові” “по-нашому наламуються писати”. Незадоволений цензурними умовами в Російській імперії і редагуванням петербурзької “Основи”, П.Куліш уже на початку 60-х рр. усвідомлював важливе значення галицької періодики як трибуни для українських письменників. Це знайшло підтримку, зокрема, серед членів Полтавської громади, яким було відмовлено в дозволі видавати власну газету⁴¹.

П.Куліш надіслав Б.Дідицькому журнал “Основа”, у якому містилася публіцистична стаття М.Костомарова⁴². Відомий історик у коментарі до поезії Б.Дідицького “Niema Rusi!” опублікованої в “Основі” в лютому 1861 р., підкреслив з позицій єдності русько-українського простору, що за публікацію вірша “будуть благодарны 3 милліона Русиновъ” і що усвідомлення з етнографічної та історичної точки зору “единства Червоно-русской Земли съ остальною Русью не исчезло и до настоящего времени, не смотря на всѣ иноплеменные усилія”⁴³. Водночас у статті говорилося про відмінності між двома руськими (“южно-” і “велико-русскимъ”) народами, а також про окремішність Південної Русі та Польщі. М.Костомаров прямо писав, що “южно-русский народъ – не Поляки”, Червона Русь, тобто Галичина, була насильно приєднана до Польщі, захоплення “совершилось съ кровопролитіями...”⁴⁴. Статтю М.Костомарова передрукувало “Слово”⁴⁵, за винятком вірша Б.Дідицького “Niema Rusi...”⁴⁶, причому на початку статті містилася редакційна примітка, що висловлені автором думки збігаються “съ общимъ мнѣніемъ нашей Галицкой Руси”, читаючи ю, мимовольно думаєш, будто она писана для “Слова”⁴⁷. П.Куліш писав у “Слові”, що на Наддніпрянщині “теперь иде велике змагання за нашу, спільно зь вашою словесность”. “Заспівает нашъ братъ за Дунаемъ або підъ Полтавою, –

наголошував український письменник, – а вь ві Львові і вь Бескидахъ голось лунае. Застогне Галицька Русь підь Карпатами, а по надь Дніпромь у людей серце болить⁴⁸.

Газета “Слово” відіграла важливу роль у поширенні в Галичині культу Т.Шевченка. У часописі до середини 1860-х рр. періодично публікувалися матеріали, присвячені вшануванню пам’яті поета. Зокрема, писалося про поминальне богослужіння у Львові в лютому 1862 р. за душу автора “Кобзаря”, що “загрѣвь наши сердца до гадки великои, гадки, що единить роздертую лихолѣтьемь родину у одну по Божой воли николи не розбравну цѣлѣсть”⁴⁹. Невдовзі редакція надрукувала короткий життєпис Т.Шевченка – “великого украино-руского поета”, де згадувалося про публікацію “надгробного” слова П.Куліша (передруком із петербурзької “Основи”, вміщеного у “Вечерницах” 1862 р., ч.22)⁵⁰. Часопис із захопленням писав про музично-декламаційний вечір у львівській духовній семінарії в грудні 1862 р. Д.Танячкєвич, за словами очевидця, майстерно прочитав “поему нашего великого Шевченка” “Невольник”, що викликала великі емоції (“громкое “слава!”)⁵¹. З поезій Т.Шевченка у “Слові” за 1862 р. поміщено три⁵²: “Хустина”, “Лілея” і “Садок вишневий коло хати”⁵³. “Слово” інформувало читачів про завершення роботи художника Г.Гутовського над портретом Т.Шевченка – “славного пѣвца Украины”⁵⁴. У газеті містилася інформація, що в книгарні Ставропігійського інституту у Львові продавалися видані в Парижі та Петербурзі портрети українських письменників і вчених: Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова, І.Котляревського, Г.Квітки-Основ’яненка, Є.Гребінки, Марка Вовчка та ін.⁵⁵.

На сторінках “Слова” в січні 1862 р. з прихильністю писалося про поезію львівського народовця В.Шашкевича, де показано старого співака, через уста якого “Днѣперь до Бескида и Бескидь до старенького Днѣпра промовляють, гомонять и про минувшую славу вспоминають”⁵⁶. Ідея національної єдності України поширювалася в суспільній свідомості галичан під впливом високої “шевченківської” української культури. К.Студинський зауважив, що до середини 1860-х рр. ставлення редактора газети “Слово” Б.Дідицького було приязним “до української справи, до українських письменників і до єднання галицьких діячів з українськими”⁵⁷. За влучним висловом дослідника В.Гнатюка, часопис не ставав “окунем до українського руху...”⁵⁸. Показово, що майбутні опоненти народовців, навіть Б.Дідицький, на перших порах ходили в козацьких шапках. Очевидно, є підстави стверджувати про “малоруську” свідомість тодішнього покоління русофілів як про перехідну, нескристалізовану форму національної ідентичності. “Малоруська” самоідентифікація сприяла відмежуванню від польської нації, була фактором становлення модерної української національної свідомості в Галичині⁵⁹. Б.Дідицький на схилі віку згадував, що під час свого 10-річного редагування “Слова” мав на меті розвиток “рѣдного русского языка, якое то занятіе уже оть выше 20 лѣтъ было для мене жизни идеаломъ. ... За все время (полныхъ 10 лѣтъ) моего редакторства тутъ-же я весьма рѣдко писалъ статьи политического содержания... преимущественно занимался лингвистичною коректою, стараясь больше всего о то, чтобы по языку каждая статья вь “Словѣ” была якъ лишь возможно понятна “такъ Украинцямъ, якъ и Россіянамъ”⁶⁰.

Свідченням “проукраїнських” позицій “Слова” першої половини 1860-х рр. стали численні публікації, в яких говорилося про особливості національного руху на Наддніпрянщині, переслідування царизмом української літератури. Так, у листі з Києва на початку 1862 р. прямо писалося про урядові перешкоди для відзначення “найлѣпшого сына удовствуючої Украины” Т.Шевченка, який у своїх творах виступав за права українського простолюду. Автор із сумом писав, що “на Украинѣ, по усей мало-россійской странѣ” знать, заможні люди швидше віддадуть шану поляку А.Міцкевичу та росіянину О.Пушкіну⁶¹. Редакція опублікувала звістку з Полтави про панахиду за Т.Шевченка, яку провели “наши украиньски братья”⁶². “Слово” давало кореспондентам певну свободу у висловлюванні своїх думок, про що, зокрема, свідчить стаття з Харкова, у якій було піддано критиці твердження українофобів, що “народъ украиньской не выкуе собѣ литературного языка” і що николи не буде украиньской літератури”. Харківський автор писав про необхідність “научити свѣй народъ усѣму доброму, выкувати свою рѣдну мову”⁶³. Щоправда, в короткій передмові редакції наголошувалося, що “богато добра вышло бы изъ того для 80 миліонѣвъ народа”, якби “приняти или утворити для всѣхъ

славянскихъ племень одинъ вспольный языкъ...”⁶⁴. Очевидно, видавці не приховували симпатій до панрусських настроїв, але в перші роки існування газети публікували прихильні до українського руху матеріали.

Як і народовські видання “Вечерниці” (1862–1863 рр.) і “Мета” (1863–1865 рр.), русо-фільське “Слово” публікувало твори наддніпрянсько-українських авторів передруком із пєтербурзького журналу “Основа”. Як зауважив К.Студинський, “Основа” В.Білозерського і творчість українських письменників “були для “Слова” скарбницею наукового і літературного знання”⁶⁵. Так, у “Слові” повторно публікувалися наукові праці М.Костомарова⁶⁶, П.Куліша⁶⁷, а також невідомі стаття, можливо, Я.Головацького⁶⁸ (хоча є й інші думки про її авторство)⁶⁹. Твори нової української літератури, зокрема П.Куліша, М.Костомарова, Д.Мордовцева⁷⁰, О.Кониського (останній серед наддніпрянських діячів того часу найбільш активно підтримував стосунки з галицькими часописами), друкувалися на початку 1860-х рр. у літературному збірнику “Галичанин”, додатку до “Слова”. Публікуючи бібліографію М.Костомарова⁷¹, редакція “Галичанина” з гордістю зауважила, що він був “родом Українець”, як і Т.Шевченко та П.Куліш, становить “троезвѣздіе, що яркимъ свѣтломъ знанія и волѣ сіяе нынѣ для всей Малой Руси”⁷².

Дізнавшись про закупівлю на початку 1860-х рр. бібліотекою гімназії у Львові книжок П.Куліша, Т.Шевченка, І.Котляревського, Г.Квітки-Основ’яненка, редакція “Слова” наголошувала, що це потребує наслідування. “Галицко-руска и украинска словесность, – наголошувала газета, – має уже, Богу дяковати, значительное число прехорошихъ сочиненій, которыи могутъ заняты одно изъ первыхъ мѣстцъ по библиотекахъ публичныхъ”⁷³. Щоправда, мова публікацій у часописі “Слово”, з використанням макаронічного “язичія”, була досить далекою від сучасної української літературної мови, що формувалася поступово на народнорозмовній, фонетичній основі за прикладом творчості східноукраїнських письменників І.Котляревського, Т.Шевченка, П.Куліша та ін., услід за М.Шашкевичем та його послідовниками в Галичині. За словами К.Студинського, у “Слові” до 1865 р. містилися статті “із симпатіями для українства”, але написані мовою, що була переповнена “церковщиною” і “російщиною”⁷⁴.

Інтерес видавців львівського “Слова” до наддніпрянсько-українського руху, внутрішньої ідейної боротьби в Росії викликали події 1863 р. – польське визвольне повстання та анти-український Валуєвський циркуляр. Про національне життя під владою російського царизму читачів газети інформував О.Кониський (Верниволя, Сирота). Протягом 1862–1863 рр., мабуть, на запрошення Б.Дідицького він надіслав до “Слова” 14 дописів із Полтави⁷⁵. У статтях розповідалося про розвиток українського руху, політичне становище на Наддніпрянській Україні, зокрема скасування панщини, свавілля царських чиновників тощо⁷⁶. Як і раніше Кулішевий вірш “З-за Дунаю”, опублікована у “Слові” 1862 р. поезія О.Кониського (Ф.Верниволі) “Сестрам-галичанкам” знайшла відгук серед галицьких читачів. Звертаючись до галичанок, О.Кониський писав:

Гляньте сестры на Украину,
На нашу розмову,
Оббѣзвѣться теплымъ сердцемъ
И горячимъ словомъ.
Украина вамъ бажае
И счастья и долѣ;
Побажайте жь для Украины
Предкѣвської воли⁷⁷.

У відповідь І.Якович надіслав поезію “Галичанки – сестрам українським”, у якій з позицій української національної єдності наголошував:

Галичанки, а я зъ ними
Въ отвѣтъ Украинѣ
Посылаемъ щире слово
Бодай на картинѣ.
Ах бо доля – зла розлука –

Що мати злучила –
 Зь вами – зь вами, любі сестры,
 Галичъ роздѣлила.

Поезія завершувалася закликком до національного єднання українців Галичини і Наддніпрянщини:

За руску родину:
 Спаси Боже! Спаси Галичъ,
 Спаси Україну!!⁷⁸

Характерно, що схожі думки про єдність галичан з етнічно однорідним простором на сході, але не тільки з Наддніпрянською Україною, а в ширшому панрусському контексті висловлював російський поет і літературний критик Б.Алмазов. У вірші “Нашимъ заграничнымъ братьямъ” 1867 р. він писав:

Привѣтъ вамъ, гости дорогіе!
 Москва вамъ низко бьетъ челомъ,
 Она васъ чувствуетъ впервые
 И всеславянскимъ торжествомъ
 Она впервые освящаетъ
 Союзъ нашъ кровный, вѣковой,
 Да крѣпнетъ онъ и возрастаетъ
 Въ любви взаимной и живой⁷⁹.

Очевидно, заклики до всеслов'янської, панрусської єдності, що лунали з Москви, знаходили підтримку в середовищі галицьких русофілів для успішного протистояння польському наступу в Галичині. У свою чергу, відчуваючи посилення антиукраїнської політики російського царизму, О.Кониський в липні 1862 р. у розпачі написав з Наддніпрянщини: “пропало все, нема й надѣи, якъ мертвецѣ народъ нашъ спить...”⁸⁰, що спроневірювало в перспективі національного розвитку. Дисонансом до його слів прозвучала заява галицького народовця В.Шашкевича, сина лідера “Руської трійці” Маркіяна Шашкевича, опублікована через кілька тижнів у “Слові”. Він закликав до передплати народовського часопису “Вечерницѣ”, що почав виходити у Львові в лютому 1862 р. з прагненням “розвивати нашу словеснôсть на чисто-народнôй основѣ... не дѣлитись письмомъ ôдъ нашихъ надднѣпрянськихъ братôвъ, зь котрыми становимо одну народню цѣлôсть”⁸¹.

Наприкінці 1863 р. у “Слові” (ч.85) з'явилось звернення за допомогою до галичан, підписане “Українець”⁸². У ньому, зокрема, говорилося про антиукраїнські репресії в Росії, що були спрямовані проти “Українцѣвъ за те тóлькô, що вони Украинцѣ”. Автор від імені наддніпрянців емоційно переконував, що “будемо бороться за свою правду, поки життя стане... живої души не останеться на Украинѣ”, водночас закликав “зъ нашого примѣру учѣться розпôзнавать, що таке Москва”⁸³. Допис у газеті “Слово” з'явився майже одночасно з протестом проти репресій царизму на сторінках народовської “Мети” (ч.2)⁸⁴, що був спрямований проти Валуєвського циркуляру 1863 р. Наддніпрянський автор (під псевдонімом “Українець”, мабуть, ховався Левко Гончаренко)⁸⁵ звернувся з проханням, щоб відзив передрукували всі слов'янські газети. Він очікував від “братівъ Галичанъ” симпатії до “братського нещастя”, “будемо бороться за свою правду, поки життя стане”⁸⁶. Публікація викликала суспільний резонанс, була передрукована, за свідченням К.Студинського, польськими, німецькими і сербськими часописами⁸⁷. У відповідь “Українцю” редакція “Слова” заявила про намір стати “органомъ не самымъ галицко-рускимъ, но и вообще органомъ цѣлої Малої Руси”. В умовах антиукраїнських репресій царизму “мы цѣлкомъ естественнô стояти должны... тóлькô за рôдною братією, Мало-Русинами”⁸⁸.

“Слово” в першій половині 1860-х рр. відкрито стало на захист окремішності української (“малоруської”) мови: “... Малорускій языкъ былъ всегда самостоятельнымъ языкомъ и розличнымъ такъ ôтъ польского, якъ и московского”, незважаючи на багатолітній мовнокультурний гніт, “не змѣнился въ устахъ народа...”⁸⁹. На закиди тих, хто дорікав у бідності, неосвіченості “малоруської” мови, нездатності творити нею власну літературу, газета катего-

рично відповідала, що “языкъ малорускій такъ богатый, же ся на нѣмъ польскій выплекаль”. З іншого боку, наголошувалося, що “малорускій языкъ – той прадѣдъ въ порѣвнанію съ московскимъ”, був більш давній, мав державний статус у литовський період XIV–XVI ст., коли “о московскѣмъ еще чутки не было...” На завершення статті висловлювалося переконання в збереженні й подальшому розвитку окремої “малоруської” мови як ознаки національної самобутності (“если Малорусины сами не почуваются быти Москалями, то годѣ й тое въ нихъ вговорити або до того присиловати”)⁹⁰. Іншим разом у газеті образно говорилося про необхідність дотримання національних прав українців:

Украина – то берѣзка, Москва – лѣсъ-дубина,
А Ляхове горделивѣ – то лѣсъ-яворина.
Най дубове, яворове берѣзку шанують,
Бо судъ Божій тыхъ досягне, которѣ гордують⁹¹.

Редакція “Слова” до середини 1860-х рр. декларувала досить прихильне ставлення до народовських часописів у Галичині. Вона надала місце у своєму виданні редакторові “Вечерницъ” В.Шашкевичу, який у кінці 1862 р. підбадьорював: “Вечерницѣ не упали!” Було сказано, що завдяки видавничій діяльності місцевих народовців “нынѣ в кождѣмъ закутку Галича учуешъ вже про нашу Украину, а... портретъ великого Тараса (Шевченка. – *І.Р.*)... мирно царствуе... помѣжь нами...” Перед початком виходу “Вечерницъ” була зовсім інша ситуація, коли “ледве сотній зъ читающей громады знавъ де-що про нашу рѣдну Украину, про батька Тараса”, українських письменників Г.Квітку-Основ’яненка, П.Куліша, М.Костомарова, Марка Вовчка та ін.⁹² “Слово” привітало початок видання у Львові народовського часопису “Мета” у вересні 1863 р., що виходив під редакцією К.Климковича як “літературно-політичний вістникъ”. Підкреслювалося, що поряд із галицькими письменниками в новому журналі, за прикладом “Вечерницъ” (виходили до червня 1863 р.), будуть міститися твори “братей-Украинцѣвъ”. Про це, зокрема, П.Куліш листовно повідомив редактора “Мети” К.Климковича. Будучи друкованим органом “закордонської Руси”, поза російською цензурою, “Мета”, як писалося у “Слові”, буде ознайомлювати “Родимцѣвъ нашихъ съ житьемъ-битьемъ другою, бѣольшою половиною руского міра...”⁹³.

Отже, між ідейними поглядами раннях народовців (“м’яких”) і русофілів (“твердих”) на перших порах не існувало чітких меж. У Галицькому крайовому сеймі від самого початку існував єдиний “Руський клуб”, що розколовся лише восени 1892 р. на окремі фракції народовців і русофілів. Модерна українська національна свідомість серед галицько-руського населення першої половини 1860-х рр., в основній масі, ще не сформувалася, основне було відмежуватися від поляків, а всі інші питання, у тому числі співвідношення “Галичина – Росія – Україна”, відійшли на другий план⁹⁴. А.Вахнянин згадував, що “Галицька Русь була під той час (на початку 60-х рр. – *І.Р.*) одноцільна. Ми не знали ще ніяких партій, ні котерий (котерія – кліка, олігархія. – *І.Р.*). Всюди віяла щирість і любов до свого”⁹⁵. “Інтелігентні Русини приходили лишень... до свідомости своєї народности, – писав пізніше Т.Ревакович, – знали, що вони не-Поляки, дарма, що ще в великій часті інтелігентних родин руських... говорено по найбільшій часті по польски, а лишень при публичних сходах або при спільних забавах зачали вживати мови руської”. Однак “ледве хто з інтелігентних Русинів” знав, що “то значить: бути Русином..., а тим менше” людей працювали в напрямку “движенія мас руських...”⁹⁶. К.Устиянович зауважив, що в 1860-х рр. його серце нібито роздвоювалося: “я неначе до обохъ сторонництвъ належавъ”. Попри розбіжності в мовно-правописному питанні, “Русини жили спільно и сварились та мирились подѣ одною стрѣхою”⁹⁷. “...Москвофілство на селі не прокидувалося, – згадував Є.Олесницький, – в 60-их рр. не було... москвофілства в тім розумінні, в якому воно розвинулося, себто як течії, що нехтує самостійність українського народу і що прямує до політичної та релігійної злуки з Москвою”⁹⁸.

Подібні висловлювання про нескристалізованість національно-політичної думки галицьких русинів досліджуваного періоду можна продовжити. Серед сучасних дослідників існує думка, що своєрідною базою для формування в Галичині народовської і русофільської орієнтації концептуально виступало так зване “старорусинство”. Старорусини продовжували

вживати оригінальні терміни “русин” і “руський” (“рускій / русскій”), що обмежувало поняття “руськості” східними слов’янами Габсбурзької монархії, визнанням своєї не польськості. Однак вони не розглядали місцевих русинів як окрему національність, без зв’язку з ширшим “руським” світом. Якщо окремі особи в ХІХ ст. закликали керуватися інтересами “галицько-руської народності”⁹⁹, то це робилося або через вузькість, провінціалізм світогляду, або з політико-тактичних міркувань, але не виходило з позицій етнічної окремішності галичан¹⁰⁰. Основу “старорусинства” як світоглядної системи становила культурно-історична орієнтація на давньоруську спадщину, брак розуміння сутності процесу модерної національної самоідентифікації у слов’янському світі, відсутність чіткої відповіді на питання, де проходять північний і східний кордони своєї “уявної” батьківщини¹⁰¹. “Старорусинство” стало перехідним етапом у становленні модерної української національної свідомості в краї. Більш чіткий розподіл у національному русі з’явився лише наприкінці 1860-х рр., основні розбіжності полягали у відмінній інтерпретації історичного минулого та неоднаковому ставленні до основ формування української літературної мови: на народномовній основі, як вважали народовці, чи з використанням макаронічного “язичія” чи навіть російської літературної мови в розумінні русофілів¹⁰².

Ідейна платформа “Слова” суттєво змінилася в 1866 р., що стало реакцією на польсько-австрійське порозуміння. Призначення А.Голуховського в 1866–1868 рр. галицьким намісником вдруге після 1849 р. (у 50-х рр. він відіграв ключову роль у спробі перевести “руську” мову на латинський алфавіт, що призвело до “азбучної війни”) поклало початок формуванню союзу австрійських урядових кіл із польськими консерваторами, як наслідок, Галичина перетворювалася в польську автономію. А.Голуховський обійняв посаду намісника при підтримці Р.Белькреді, одного з прихильників перетворення монархії в напрямі федералізму, який влітку 1865 р. змінив на посаді відповідального за політику Австрії протягом останніх чотирьох років централіста Антона фон Шмерлінга. Останній був непопулярним політиком серед поляків, які, між іншим, закидали йому підтримку русинів і сприяння планам поділу Галичини на східну, руську і західну, польську. Зміна в політиці уряду щодо поляків стала виразно помітною наприкінці 1865 р. у зв’язку з ліквідацією наслідків надзвичайного стану, запровадженого в Галичині на початку антиросійського повстання 1863–1864 рр. на території Королівства Польського, оголошенням амністії¹⁰³.

Офіційний Відень дедалі частіше розглядав польський рух як серйозний чинник для забезпечення внутрішньополітичної рівноваги в реформованій державі. У свою чергу, польські політики в Австрії замість радикальних методів боротьби, військових повстань (згадаймо хоча б січневе польське повстання 1863–1864 рр. у Російській імперії, що зазнало поразки) зосереджували свої зусилля на створенні в Галичині форпосту майбутньої Польської держави. Польсько-австрійське порозуміння, надання автономній провінції польського національного характеру відкривало перед галицькими русинами малорайдужні перспективи¹⁰⁴. Ситуація значно ускладнювалася тим, що після Валуєвського циркуляру 1863 р. громадський рух на Наддніпрянській Україні під владою російського царизму, під впливом якого активізувалося національне відродження в краї, потрапив під тиск урядових репресій. У міру перетворення південно-західної Галичини в польську автономію серед місцевих русинів наростали проросійські настрої, що відображалося насамперед на сторінках “Слова”.

Газета “Слово” змушена була визнати, що в 1866 р. австрійська Русь втратила своє попереднє значення: “Мадяры въ Угорщинѣ а Поляки въ Галичинѣ удостоилися безвзглядного уваженія на счет другихъ народовъ и стремятъ до осуществленія своихъ централизаціонно-гегемонистичныхъ цѣлей въ Австріи”¹⁰⁵. Народовська преса критично реагувала на прояви в Галичині політичного москвофільства. “... Московська агітація стремить до зправославлення и зрусификовання тимъ скоршого цілої руської Галичини, – писала “Мета”, – друге, що московській партії нашій не залежить нічого на добру ні краю нашого, ні нашої держави...”¹⁰⁶. Галицька інтелігенція староруського кола була вражена швидкими змінами в устрої Австрійської імперії, особливо тим, що офіційний Відень йшов на поступки діячам не лояльним, а, навпаки, найбільш опозиційним полякам. Навіть частина галицького селянства переносила свою наївно-монархічну лояльність з австрійського цісаря на російського царя, очікуючи від нього соціального визволення від польської шляхти, мовляв, “там (у Росії. – І.Р.) є дужий цар,

таки нашої, а твердої віри, та він не дасть нам загинати”¹⁰⁷. Процарські симпатії в Галичині відзначалися антипольським забарвленням, були пов’язані з тим, що російський царизм розправився з польським повстанням 1863–1864 рр., а проведені ним у той час аграрні реформи на Правобережжі мали каральний характер щодо місцевих польських поміщиків (для порівняння, в Галичині віра в “доброто цесаря” була сильно підірвана боротьбою селян за “ліси і пасовиська”, що за умовами скасування панщини в 1848 р. відійшли до панів)¹⁰⁸.

У “Слові” на початку 1866 р. підкреслювалося, що заходи польських послів у Галицькому сеймі за підтримки австрійського уряду перетворили галицьких русинів протягом однієї сеймової сесії з “малоросіян” у “москалів”. Перед початком сейму “былисьмо Малоросіянне”, – відверто писала газета, – а тепер “мы Москалѣ... должны держатися уже готовой литературы общерусского языка, который они яко единственно рускій языкъ образованный узнають”¹⁰⁹. Іншим разом газета стверджувала, що будь-яка кривда, яку завдає польська сторона русинам у Галичині, створює підстави “русским” за кордоном гідно відплатити полякам (“всякая кривда въ Галичинѣ ей сделана, дасть право Русскимъ за кордономъ сторицею вознаградити ю (її. – І.Р.) коштомъ Полоніи”)¹¹⁰. Отже, староруська еліта шукала у протистоянні з поляками опертя на більш широкий панрусський світ. Своєрідним маніфестом, що засвідчив відому зміну національно-політичної орієнтації “Слова”, стала стаття І.Наумовича “Поглядь въ будущность”, опублікована влітку 1866 р.¹¹¹. Характерно, що безпосереднім поштовхом для появи статті було призначення галицьким намісником А.Голуховського і викликане цим відчуття безпосередності, неможливості гідно протистояти полякам¹¹².

Дослідники здебільшого цитували два фрагменти з цієї статті: “Русь Галицка, Угорска, Кіевска, Московска, Тобольска и пр. подъ взглядомъ этнографическимъ, историческимъ, лексикальнымъ, литературнымъ, обрядовымъ есть одна и таяже самая Русь” і “Мы не Рутены зъ 1848 року, мы настоящі Русскіи”, з яких робиться висновок про повне отождоження українців із росіянами. Нерідко в літературі для підтвердження цього міститься дослівний переклад вислову “настоящі Русскіи” на сучасну українську мову як “справжні росіяни”. Одне й друге є яскравим прикладом некритичного перенесення сучасних національних реалій в історичні умови Галичини середини 1860-х рр. Насправді автор статті зовсім не протиставляв українців і росіян, такого поділу в його свідомості просто не існувало. Головним для нього було включити галицьких “рутенів” у ширший всеруський, а не російський у сучасному розумінні, національний простір, що дало б змогу чинити гідний опір полякам у Галичині. Водночас обмеження практичної політики рамками вузького галицько-руського світу видавалося безперспективним, можливість отождоженувати себе з численним “русским” народом та могутньою імперією Романових знімала комплекс етносоціальної неповноцінності¹¹³.

Ближче знайомство з текстом статті, переконує дослідник О.Сухий, дає підстави для припущення, що автор мав на меті не власне російські, а традиційні “малоруські” орієнтири. Так, говорилося, що вже в 1848 р. варто було галичанам прямо заявити: “мы русскіи, що границею нашою народною ни Збручъ, но дальше Днѣпра”. “... Доки мы Рутенами, – підсумовував автор, – ограниченными съ языкомъ и литературою нашою на сельскіи хаты дванадцяти округовъ галицкихъ (східної частини провінції. – І.Р.), а не признаючимися до цѣлости русского міра: горе намъ отъ канцлерства польского!”. У кінці статті автор висловлював традиційну відданість “австрійському Монарху и свѣтлѣйшой династии Габсбургѣвъ”, переконував читачів, що “языкъ нашъ и литература наша русска давно и далеко перестигла (перевершила. – І.Р.) польску...”¹¹⁴. На думку автора публікації та, мабуть, у сприйнятті читачів “Слова”, виступ І.Наумовича мав сенс більше як елемент постійної політичної боротьби з поляками в Галичині, а не як маніфестація програми з метою визначення далекосяжних перспектив національного розвитку, питання самоідентифікації місцевих русинів. Очевидно, своїм виступом видавці часопису дещо наївно сподівалися збільшити повагу урядових кіл до руського населення в Австрії¹¹⁵.

“Попри таку голосну заяву, – писав К.Трильовський про згадану статтю у “Слові” 1866 р., – русофіли не розмовляли між собою російською мовою, бо не вміли її...” Він, пізніше один із лідерів Української радикальної партії (УРП), засновник українського січового руху, згадував, що вдома в нього говорили по-польськи, як спілкувалися “тоді по всіх греко-

католицьких приходствах”, у більшості сімей священників¹¹⁶. Однак незалежно від того, як інтерпретувати наміри автора, стаття мала негативний вплив на розвиток українства на галицькому ґрунті, а пропагована в ній ідея всерусизму зневірювала громадськість у власних силах, відкривала шлях до поширення власне російських впливів. Характерно, що “Слово” перестало друкувати статті на підтримку українського руху в Росії, натомість з’явилося ще більше передруків із російських видань, головним чином слов’янофільської орієнтації¹¹⁷. Головним поштовхом для поширення русофільства К.Левицький справедливо вважав “зневіру в будучність руського народу в Австрії”, старорусини щораз виразніше перетворювалися “в партію руссофільську”¹¹⁸. З іншого боку, польські діячі вдало використали ситуацію на свою користь, трактували статтю у “Слові” як маніфест проросійськи налаштованих сил, що всіляко підкреслювала польська преса. Австрійському прем’єрові це стало додатковим аргументом, щоб призначити намісником поляка А.Голуховського для стримування зростаючих серед руського населення проросійських тенденцій¹¹⁹.

Ідею всерусизму редактор “Слова” Б.Дідицький, що помістив у газеті статтю І.Наумовича, пропагував у власній брошурі “Въ одинъ часъ научитьсѣ малорусину по великорусски”. Вона вийшла 1866 р. у Львові як додаток до часопису (ч.80)¹²⁰ і була безплатно розіслана усім 1 500 його передплатникам. У спогадах Б.Дідицького на схилі віку писалося, що такі думки він мав ще в 1849 р. під час свого знайомства з І.Наумовичем, вони обидва визнавали “мысль нашего племенного единства со всѣмъ прочимъ русскимъ міромъ...”¹²¹. Брошура Б.Дідицького переконувала, що на Русі є “одинъ русскій языкъ”, в якому “два выговора: малорусскій и великорусскій”. На думку автора, між ними існує тільки п’ять основних розбіжностей, звідси вважалося можливим, як видно з назви, за одну годину навчитися “малорусину” розмовляти “по-великорусски”. Власне, завданням брошури було пояснити розбіжності “малорусскаго нарѣчія отъ великорусскаго” в граматиці й лексиці, наголосах, щоб полегшити це навчання¹²².

Б.Дідицький писав у спогадах, що влітку 1866 р. з його брошурою (вона якраз перебувала тоді в друці) познайомився російський емігрант В.Кельсієв. Подорожуючи Галичиною, він зупинився на шість тижнів у Львові, майже щодня заходив до Б.Дідицького і за короткий час більш-менш навчився “говорити по мало-русски”, хоч був “настоящій Москаль”¹²³. Це посилювало русофільські погляди Б.Дідицького, що вважав своїм ідеалом спілкування “на чисто русскомъ языкѣ съ малорусскимъ словопроизношеніемъ”, зокрема збереження “немногихъ спеціальныхъ малорусизмовъ (що, якъ, то, дуже)” замість російськомовних слів “что, какъ, это, очень...”¹²⁴. Отже, Б.Дідицький об’єктивно виступав за російську мову для галичан, але з використанням “малоруської” вимови, недооцінював розбіжності між двома мовами – українською і російською, що були обґрунтовані в працях М.Максимовича, відомих українських філологів ХІХ ст. Він послідовно виступав проти фонетичного правопису, “кулішівки”, яку вважав “клятымъ коренемъ зла”, від якого “самое зло и родится”¹²⁵.

А.Голуховський на посаді намісника декларував своє бажання співпрацювати й підтримувати розвиток самостійної “руської” національності. Він доклав чимало зусиль для послаблення позицій русофільських діячів у провінції та їхніх впливів у Відні. Особливу увагу було спрямовано на усунення Я.Головацького з посади професора “руської” мови і літератури у Львівському університеті. Проросійські симпатії та контакти колишнього діяча “Руської трійці” були загальновідомі, але спроби А.Голуховського позбавити його професорської посади в 50-х роках виявилися безуспішними. За дорученням намісника в 1857 р. було проведено детальне розслідування причин проникнення русофільських ідей у Галичині та ролі в цьому Я.Головацького¹²⁶. Після нового призначення намісником А.Голуховський відновив свої заходи з подвоєною енергією. Поліція розпочала розслідування діяльності Я.Головацького, намагалася відвернути здійснювані ним, за сприяння редакції “Слова”, спроби вербування вчителів і священників для роботи в Росії, зокрема на Холмщині¹²⁷. Щоправда, сам Я.Головацький для поліцейський переслідувань у 1860-х рр. давав дедалі більше приводів. Підтвердженням цього, зокрема, стали тісні листовні контакти Я.Головацького з українофобами С.Гогоцьким і К.Говорським.

Професор Київського університету, колишній співробітник петербурзької “Основи” С.Гогоцький у листі до Я.Головацького з Києва 15 січня 1865 р. піддав нищівній критиці

публікації у “Слові” за редакцією Б.Дідицького. Львівський часопис, за словами С.Гогоцького, “много напортилъ”, “сообщаетъ такъ много фальшивыхъ свѣденій и такъ ошибочно ставитъ себя въ отношеніи къ Россіи...”¹²⁸. У листі до Я.Головацького в серпні 1863 р. С.Гогоцький вказав на дві найбільші помилки видавців “Слова”. По-перше, це була пропаганда “какой-то Украины, ... слушаешь различныхъ Кулишей, людей очень недалеких”. Зневажливо висловившись про П.Куліша, адресант радив триматися “одного знамени – ... русскаго, это единственный верный путь”. По-друге, “Слово” не дбало про поступове наближення місцевої говірки до літературної російської мови, як наслідок, серед галичан існувало викривлене (“превратное”) уявлення про Росію¹²⁹.

Водночас російський вчений і журналіст К.Говорський у листі до Я.Головацького 30 березня 1864 р. зневажливо відгукнувся про редактора “Мети” К.Климковича (“полякъ въ русской шкурѣ или русской перевертень”), назвав народовський журнал органом ворогів єдності Росії і слов’янства, зміст якого охарактеризовано коротко – “бредни”, “Мета” стала “непрощеная опекунка судьбы нашей родины Малороссіи”¹³⁰. К.Говорський критично висловився про редаговане Б.Дідицьким “Слово” за публікацію на його сторінках “ложныхъ и клеветливыхъ корреспонденцій”¹³¹. Очевидно, автор мав на увазі “проукраїнські” статті газети. Ставши на захист Валуєвського циркуляра, він не бачив у введенні української протонародної мови (“малороссійського жаргона”) в літературу “никакой надобности”, наголошував, що на Наддніпрянщині говорити і навіть видавати дозволені цензурою книжки “по-малорусски” не заборонялося¹³². Характерно, що Я.Головацький хотів ознайомити з цим листом до себе читачів “Слова”, але, як скаржився К.Говорському, редактор Б.Дідицький “какъ-то не торопится помѣстить его въ своей газетѣ, когда межъ тѣмъ печатаеть такія нелѣпости”¹³³.

Кандидата на наступника Я.Головацького А.Голуховський шукав серед молодих діячів народовського напрямку. Очолити кафедру намісник, зокрема, запропонував А.Вахнянину, однак він відмовився, тож посаду обійняв Омелян Огоновський¹³⁴. Водночас було вжито заходів для обмеження політичних впливів уніатського духовенства як опори русофільських симпатій у Галичині. У контексті поборення проросійських сил у краї потрібно також розглядати ініціативу А.Голуховського про фінансову підтримку політичного часопису, який видавали народовці. Ймовірно, на новий часопис покладалося завдання переломити монополію русофільського “Слова” чи навіть скласти йому конкуренцію¹³⁵. Політична газета “Русь” почала виходити з 28 березня 1867 р. під редакцією Ф.Заревича у Львові, на протигагу “Слову”, дала поштовх розвитку народовського руху, що вступив у нову стадію. Суперечки між галицькими народовцями і русофілами дедалі загострювалися, що знайшло відображення у “Слові”, але це питання виходить за межі пропонованої статті.

Таким чином, газета “Слово” виходила у Львові протягом 1861–1887 рр., була органом русофільського руху, що наріжним каменем своєї ідеології визнавав історичну, культурну й духовну єдність галицьких русинів із народами єдиного панруського (східнослов’янського) простору, користувався на письмі макаронічним “язичієм”. Однак на перших порах редакція “Слова” під проводом Б.Дідицького дотримувалася виразно “проукраїнських” позицій у питаннях національної ідентичності галичан. Зокрема, газета послідовно виступала за відокремлення східної, української Галичини від західної, польської та автономію етнічних українських (“русських”) земель під владою Австро-Угорщини, з редакцією часопису співпрацювали як галицькі народовці, так і наддніпрянські громадівці-українофіли. У “Слові” публікувалися матеріали, що сприяли утвердженню національної самобутності та єдності галицьких русинів з русько-українським (“малоруським”) простором на сході, їх окремішності від поляків і росіян (“великоросів”). Свідченням цього стали прихильні публікації про Т.Шевченка, вшанування його пам’яті і провідне значення в українському національному русі, статті відомих наддніпрянських діячів П.Куліша, О.Кониського, В.Бернатовича та ін. Як і народовські часописи, “Слово” публікувало твори наддніпрянсько-українських авторів передруком з українського журналу “Основа”, що виходив у Петербурзі в 1861–1862 рр.

Щоправда, редакція “Слова” в першій половині 1860-х рр. не мала єдиної і цілеспрямованої програми національного розвитку галицько-руського населення, поряд з “проукраїнськими” публікаціями неодноразово друкувалися статті, що відстоювали належність

галичан до єдиного панрусського, східнослов'янського простору. Образ Росії з'являвся здебільшого в контексті протистояння з поляками в Галичині, публікації у “Слові” мали антипольський характер, сприяли відмежуванню місцевих русинів від поляків. Ідейна платформа “Слова” зазнала суттєвих змін із середини 1860-х рр., що спричинило, з одного боку, польсько-австрійське порозуміння і поступове перетворення Галичини в польську автономію після призначення вдруге галицьким намісником А.Голуховського, а з іншого боку – Валуєвський циркуляр, посилення антиукраїнських репресій у Росії, що завдали потужного удару по українському рухові на Наддніпрянщині. Зворотним боком цього стало посилення проросійських настроїв у Галичині, що знайшло відображення у статті І.Наумовича, опублікованій влітку 1866 р., про мовно-культурну єдність руського населення краю з усіма “русскими”. Стаття засвідчила зміну національно-політичної орієнтації “Слова” в бік зближення з Росією, тенденцію поглиблення розмежування між галицькими народовцями і русофілами (москвофілами).

- ¹ Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті) / Олексій Сухий. – Львів, 2003. – 498 с.; Серєда О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках (за матеріалами преси) / Остап Серєда // *Россия – Украина: история взаимоотношений* / отв. ред. А. И. Миллер, В. Ф. Репринцев, Б. Н. Флоря. – М., 1997. – С. 157–169; Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд / Олена Аркуша, Мар'ян Мудрий // *Вісник Львівського університету. Серія історична.* – Львів, 1999. – Вип. 34. – С. 231–268; Хімяк О. М. Українська преса другої половини ХІХ – початку ХХ ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / Хімяк Оксана Михайлівна. – К., 2003. – 18 с. *та ін.*
- ² *Див.:* Райківський І. Галичина на сторінках журналу “Киевская старина” (1882–1906 рр.) / Ігор Райківський // *Україна соборна : зб. наук. статей.* – К., 2005. – Вип. 2, ч. III : Історична регіоналістика в контексті соборності України. – С. 167–177; його ж. Галичина на сторінках літературно-наукового місячника “Основа” (1861–1862 рр.) / Ігор Райківський // *Українознавчі студії.* – Івано-Франківськ, 2005–6. – № 6–7. – С. 300–308; його ж. Ідея соборності України на сторінках журналу “Основа” (1861–1862 рр.) / Ігор Райківський // *Україна соборна : зб. наук. статей.* – К., 2006. – Вип. 4. – Т. 1. – С. 188–194; його ж. Уявлення про національну єдність України у пресі ранніх народовців (1862–1866 рр.) / Ігор Райківський // *Вісник Прикарпатського університету. Історія.* – Івано-Франківськ, 2013. – Вип. 23–24. – С. 26–38; його ж. Участь наддніпрянських діячів у виданні української преси в Галичині в 1860-х роках / Ігор Райківський // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* – Львів, 2013. – Вип. 23. – С. 171–192; його ж. Галичина на сторінках газети “Киевский телеграф” (1875–1876 рр.) / Ігор Райківський // *Вісник Прикарпатського університету. Історія.* – Івано-Франківськ, 2014. – Вип. 25.
- ³ Питання термінологічного означення цієї течії у сучасній українській історіографії залишається дискусійним, серед пропонованих назв, крім слова “русофіли”, найбільш часто зустрічаються терміни “москвофіли”, “общероси”. *Детальніше див.:* Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті) / Олексій Сухий. – Львів, 2003. – 498 с.
- ⁴ Грушевський М. Листи з-над Полтави. Лист перший / Михайло Грушевський // *Грушевський М. Твори : у 50 т. / редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.* – Львів, 2002. – Т. 1. Серія “Суспільно-політичні твори (1894–1907)”. – С. 131.
- ⁵ Аркуша О. Русофільство в Галичині в середині ХІХ – на початку ХХ ст. / Олена Аркуша, Мар'ян Мудрий. – С. 267, 268; Вендлянд А.-В. Русофільство: ще один український проект? Зауваги про невітлене прагнення / Анна-Вероніка Вендлянд // *Ї: Незалежний культурологічний часопис.* – 2000. – Ч. 18. – С. 118.
- ⁶ Цегельський Л. З австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Льонгін Цегельський // *Літературно-науковий вістник.* – Львів, 1910. – Кн. V. – Май. – С. 390.
- ⁷ *Отъ редакціи // Слово.* – 1861. – Ч. 12. – 4 марта. – С. 64; Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 103, 106.
- ⁸ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 106.
- ⁹ *Украинскіи пѣсни зъ г.1863 // Галичанинъ. Науково-белетристичная прилога до “Слова”.* – Львовъ, 1867. – Ч. 22. – 9 септембрія. – С. 337.

- ¹⁰ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 104, 105, 107.
- ¹¹ Нашь програмъ // Слово. – 1861. – Ч. 1. – 25 януаря. – С. 1.
- ¹² Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 108.
- ¹³ О що ту властиво ходить? // Слово. – 1861. – Ч. 13. – 8 марта. – С. 67.
- ¹⁴ Де-нещо о руской народности // Там само. – Ч. 36. – 31 мая (12 юнія). – С. 211, 212.
- ¹⁵ Там само. – Ч. 37. – 3 (15) юнія. – С. 215.
- ¹⁶ Серета О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках / Остап Серета. – С. 159.
- ¹⁷ Нѣскольکو словъ Николая Устыяновича // Слово. – 1861. – Ч. 6. – 11 лютого. – С. 26, 27.
- ¹⁸ Смерть Шевченка // Там само. – Ч. 15. – 15 марта. – С. 78.
- ¹⁹ Вспоинка о Шевченку // Там само. – Ч. 27. – 29 цвѣтня (11 мая). – С. 156.
- ²⁰ Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / Кирило Студинський // Україна. Науковий двохмісячник українознавства. – К., 1928. – Кн. 2. – С. 10.
- ²¹ Новинки // Слово. – 1861. – Ч. 40. – 17 (29) юнія. – С. 236.
- ²² Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 362 (Студинський К. – академік), оп. 1, спр. 74, арк. 32.
- ²³ Б. Изъ Кіева Похорони Тараса Шевченка // Слово. – 1861. – Ч. 49. – 19 (31) юлія. – С. 275–277.
- ²⁴ Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / Кирило Студинський. – С. 10.
- ²⁵ Бесарабець Изъ-за кордону. О ученію малорусского народа въ его рѣднѣмъ языкѣ // Слово. – 1865. – Ч. 11. – 6 (18) лютого. – С. 3.
- ²⁶ Новинки // Там само. – 1866. – Ч. 1. – 1 (13) сѣчня. – С. 4.
- ²⁷ Русалка. – 1866. – Ч. 2. – 8 сѣчня. – С. 16.
- ²⁸ Новинки // Слово. – 1866. – Ч. 1. – 1 (13) сѣчня. – С. 4.
- ²⁹ Новинки // Там само. – 1861. – Ч. 43. – 28 юнія (10 юлія). – С. 252.
- ³⁰ ЦДАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 74, арк. 42.
- ³¹ Новинки // Слово. – 1861. – Ч. 44. – 1 (13) юлія. – С. 256.
- ³² Литературное извѣстіе // Там само. – Ч. 47. – 12 (24) юлія. – С. 268.
- ³³ Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / Кирило Студинський. – С. 16, 17.
- ³⁴ Кулішъ П. З за Дунаю / П. Кулішъ // Основа. – 1861. – Сентябрь. – С. 33, 34; Кулішъ П. Зъ-за Дунаю / П. Кулішъ // Слово. – 1861. – Ч. 71. – 4 (16) октобрія. – С. 366.
- ³⁵ Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / Кирило Студинський. – С. 16.
- ³⁶ Гушалевичъ И. Отвѣтъ зъ подъ Бискида на голось “Зъ-за Дунаю” / И. Гушалевичъ // Слово. – 1861. – Ч. 76. – 21 октобрія (2 новембрія). – С. 388.
- ³⁷ Галичанинъ. Братови зъ-за Дунаю // Там само.
- ³⁸ Голось Галичанъ. I. Отвѣтъ зъ-подъ Бискида на голось “Зъ-за Дунаю”. II. Братови зъ-за Дунаю // Основа. – 1862. – Січень. – С. 109, 110.
- ³⁹ ЦДАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 101, арк. 10, 11.
- ⁴⁰ Современная южнорусская лѣтопись // Основа. – 1862. – Січень. – С. 109.
- ⁴¹ Нахлік С. Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель : у 2 т. Т. 1 : Життя П. Куліша : Наукова біографія / Свген Нахлік. – К., 2007. – С. 203.
- ⁴² Костомаровъ Н. Отвѣтъ на выходки газеты (краковской) “Czas” и журнала “Revue contemporaine” / Н. Костомаровъ // Основа. – 1861. – Февраль. – С. 121–135.
- ⁴³ Там само. – С. 127.
- ⁴⁴ Там само. – С. 132.
- ⁴⁵ Отвѣтъ Костомарова на нѣкоторыя лжеученія журналистовъ польскихъ // Слово. – 1861. – Ч. 67. – 20 септемврія (2 октобрія). – С. 349, 350; Ч. 68. – 23 септемврія (5 октобрія). – С. 353, 354; Ч. 69. – 27 септемврія (9 октобрія). – С. 357, 358; Ч. 70. – 30 септемврія (12 октобрія). – С. 361, 362.
- ⁴⁶ ЦДАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 74, арк. 44.
- ⁴⁷ Отвѣтъ Костомарова... // Слово. – 1861. – Ч. 67. – 20 септемврія (2 октобрія). – С. 349.
- ⁴⁸ Кулішъ П. Голось зъ України // Там само. – 1863. – Ч. 68. – 28 августа (9 септембрія). – С. 270.
- ⁴⁹ Новинки // Там само. – 1862. – Ч. 17. – 28 февруаря (12 марта). – С. 68.
- ⁵⁰ Коротка житепись Тараса Шевченка // Там само. – Ч. 53. – 7 (19) юлія. – С. 207–209. У цьому ж номері було опубліковано вірш О. Кониського “Грішниця” (Кониській А. Я. Грѣшниця. Полтава, 1862 // Там само. – С. 209).
- ⁵¹ Новинки // Там само. – Ч. 100. – 19 (31) декемврія. – С. 390.

- ⁵² Студинський К. До історії взаємин Галичини з Україною в рр. 1860–1873 / Кирило Студинський. – С. 18.
- ⁵³ Хустина (Т. Шевченка) // Слово. – 1862. – Ч. 12. – 10 (22) февруаря. – С. 46, 47; Лиля (Т. Шевченка) // Там само. – Ч. 16. – 24 февруаря (8 марта). – С. 61; Пѣсня (Т. Шевченка) // Там само. – Ч. 21. – 14 (26) марта. – С. 82.
- ⁵⁴ Новинки // Слово. – 1862. – Ч. 68. – 29 августа (10 септемврія). – С. 270.
- ⁵⁵ Новинки // Там само. – 1862. – Ч. 91. – 17 (29) ноемврія. – С. 356; Новинки // Там само. – 1863. – Ч. 33. – 27 апрѣля (9 мая). – С. 134; Новинки // Там само. – Ч. 54. – 10 (22) юлія. – С. 216.
- ⁵⁶ Отъ видѣла “Руской бесѣды” // Слово. – 1862. – Ч. 4. – 13 (25) януаря. – С. 16.
- ⁵⁷ ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 74, арк. 46.
- ⁵⁸ Гнатюк В. Національне відродження австро-угорських українців (1772–1880 рр.) / Володимир Гнатюк. – Відень, 1916. – С. 43.
- ⁵⁹ Аркуша О. Русофілство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст. / Олена Аркуша, Мар’ян Мудрий. – С. 267; Середа О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках / Остап Середа. – С. 163.
- ⁶⁰ Своежитъевыи записки Богдана А. Дѣдицкого. – Львовъ, 1906. – Ч. I : Где-що до історії саморозвитія языка и азбуки Галицкой Руси. – С. 53.
- ⁶¹ Новинки // Слово. – 1862. – Ч. 16. – 24 февруаря (8 марта). – С. 64.
- ⁶² Новинки // Там само. – Ч. 22. – 17 (29) марта. – С. 88.
- ⁶³ Споръ Украины за языкъ въ Харьковѣ // Там само. – Ч. 85. – 27 октобрія (8 ноеврія). – С. 332.
- ⁶⁴ Там само.
- ⁶⁵ ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 97, арк. 45.
- ⁶⁶ Костомаровъ Н. Отвѣтъ на выходки газеты (краковской) “Czas” и журнала “Revue contemporaine” / Н. Костомаровъ // Основа. – 1861. – Февраль. – С. 121–135. *Передрук*: Отвѣтъ Костомарова на нѣкоторыи лжеученія журналистовъ польскихъ // Слово. – 1861. – Ч. 67–70. – 20 септемврія (2 октобрія) – 30 септемврія (12 октобрія); Костомаровъ Н. Двѣ русскія народности (Письмо къ редактору) / Н. Костомаровъ // Основа. – 1861. – Мартъ. – С. 33–80. *Передрук*: Двѣ русскіи народности (Статья Н. Костомарова, вынята изъ “Основы”) // Слово. – 1863. – Ч. 20–24. – 9 (21) марта – 23 марта (4 апрѣля); Ч. 26–33. – 30 марта (11 апрѣля) – 27 апрѣля (9 мая); Костомаровъ Н. Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси / Н. Костомаровъ // Основа. – 1861. – Январь. – С. 121–158. *Передрук*: Мысли о федеративномъ началѣ въ древней Руси. Статья Н. Костомарова (Зъ “Основы”, кн. I, 1861) // Слово. – 1864. – Ч. 49–56. – 20 червця (2 юлія) – 15 (27) юлія; Костомаровъ Н. Гетманство Выговскаго / Н. Костомаровъ // Основа. – 1861. – Апрельъ. – С. 1–66. *Передрук*: Гетманство Выговского. Сочиненіе Н. И. Костомарова // Слово. – 1864. – Ч. 1. – 1 (13) сѣчня; Ч. 2. – 4 (16) сѣчня; Ч. 4–21. – 11 (23) сѣчня – 11 (23) марта *та ін.*
- ⁶⁷ Кулишъ П. Полякамъ объ Украинцахъ / П. Кулишъ // Основа. – 1862. – Лютий. – С. 67–86. *Передрук*: Полякамъ объ украинцахъ (Статья П. Кулиша, вынята изъ “Основы” II книжки за 1862 г. // Слово. – 1862. – Ч. 80–83. – 10 (22) октобрія – 20 октобрія (1 ноеврія).
- ⁶⁸ Русины въ 1848 году. (Памяти Т. Г. Шевченка) // Основа. – 1862. – Квітень (апрѣль). – С. 1–27. *Передрук*: Русины въ 1848 роцѣ. Статья зъ IV книжки Основы 1862, посвященна памяти Т. Г. Шевченка // Слово. – 1863. – Ч. 37–39. – 11 (23) мая – 18 (30) мая; Ч. 41–45. – 25 мая (6 юнія) – 8 (20) юнія, Ч. 47. – 15 (27) юнія; Ч. 48. – 19 юнія (1 юлія); Ч. 50. – 26 юнія (8 юлія); Ч. 51. – 28 юнія (10 юлія).
- ⁶⁹ Можливо, стаття вийшла з-під пера російського історика літератури М. Сухомлинова. *Див.*: Дудко В. Яків Головацький і петербурзький журнал “Основа” (1861–1862) / Віктор Дудко // Шашкевичіана: Нова серія : зб. наук. праць. Вип. 3 : “Руська трійця” і Прикарпаття. Вип. 4 : “Руська трійця” і культура слов’янського світу. – Львів ; Вінніпег, 2003. – С. 267, 268.
- ⁷⁰ Кулишъ П. Кінець Дунайської Думи / П. Кулишъ // Галичанинъ. Литературный сборникъ. – Львовъ, 1863. – Кн. I. Вып. II. – С. 7, 8; Кремуцій Кордъ. Драма, сочиненная Н. Костомаровымъ // Там само. – Вып. III–IV. – С. 41–73; Мордовцевъ Д. Салдатка. Іереміи Галцѣ (Н. Костомарову), на незабудъ (Украинска повѣсть, вынята изъ “Основы” зъ 5 кн. на 1861 г.) / Д. Мордовцевъ // Там само. – С. 85–99.
- ⁷¹ Сочиненія и изданія Н. И. Костомарова // Там само. – Львовъ, 1863. – Кн. I. – Вып. II. – С. 161–163.
- ⁷² Там само. – С. 161.
- ⁷³ Новинки // Слово. – 1862. – Ч. 86. – 31 октобрія (12 ноеврія). – С. 338.
- ⁷⁴ ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 101, арк. 17, 18.
- ⁷⁵ Студинський К. Зв’язки Олександра Кониського з Галичиною в рр. 1862–1866 / Кирило Студинський. – С. 3, 4, 18.

- ⁷⁶ Верниволя Ф. Дописи. Зъ Полтавы / Ф. Верниволя // Слово. – 1862. – Ч. 32. – 25 цвѣтна (7 мая). – С. 127, 128; Ч. 40. – 23 мая (4 юнія). – С. 159; Ч. 43. – 2 (14) юнія. – С. 168, 169; Ч. 45. – 9 (21) юнія. – С. 177; Ч. 54. – 11 (23) юлія. – С. 212, 213; Ч. 59. – 28 юлія (9 августа). – С. 233; Ч. 68. – 29 августа (10 септемврія). – С. 268; Ч. 74. – 19 септемврія (1 октобрія). – С. 289; Ч. 83. – 20 октобрія (1 ноєврія). – С. 325, 326; Ч. 84. – 24 октобрія (5 ноєврія). – С. 328, 329; Ч. 97. – 8 (20) декемврія. – С. 377; 1863. – Ч. 1. – 2 (14) януарія. – С. 3; Ч. 5. – 16 (28) януарія. – С. 21, 22; Ч. 29. – 13 (25) апрѣля. – С. 117.
- ⁷⁷ Верниволя Ф. Сестрамъ-Галичанкамъ / Ф. Верниволя // Слово. – 1862. – Ч. 47. – 16 (28) юнія. – С. 184.
- ⁷⁸ Яковичъ І. Д. Галичанки Сестрамъ Украинскимъ / І. Яковичъ // Там само. – Ч. 50. – 27 юнія (9 юлія). – С. 195.
- ⁷⁹ Інститут літератури ім. Т. Шевченка. Відділ рукописних фондів і текстології, ф. 104 (Головацький Я.), од. зб. 974, арк. 1.
- ⁸⁰ Верниволя Ф. Нема й надѣи / Ф. Верниволя // Слово. – 1862. – Ч. 75. – 22 септемврія (4 октобрія). – С. 292.
- ⁸¹ Шашкевичъ В. Объявленіе. Слово до Передплатителѣвъ “Вечерницъ” / В. Шашкевичъ // Там само. – Ч. 87. – 3 (15) ноєврія. – С. 342.
- ⁸² Середа О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках / Остап Середа. – С. 161.
- ⁸³ Українець Дописи. Зъ Украины // Слово. – 1863. – Ч. 85. – 25 октобрія (6 ноєврія). – С. 336, 337.
- ⁸⁴ Дописи. Українець Зъ України // Мета. – 1863. – № 2 (жовтень). – С. 149–154.
- ⁸⁵ Дей О. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / Олексій Дей. – К., 1969. – С. 371.
- ⁸⁶ Дописи. Українець. Зъ України // Мета. – 1863. – № 2 (жовтень). – С. 154.
- ⁸⁷ ЦДІАЛ України, ф. 362, оп. 1, спр. 97, арк. 17, 18.
- ⁸⁸ Українець. Дописи. Зъ Украины // Слово. – 1863. – Ч. 85. – 25 октобрія (6 ноєврія). – С. 336.
- ⁸⁹ Отъ руского озера // Там само. – 1864. – Ч. 70. – 2 (14) вересня. – С. 278.
- ⁹⁰ Там само. – Ч. 71. – 5 (17) вересня. – С. 282, 283.
- ⁹¹ ЪЪ Думка братьямъ украинцамъ въ день нового року 1864 // Там само. Ч. 1. – 1 (13) сѣчня. – С. 3.
- ⁹² Шашкевичъ В. Объявленіе. Слово до Передплатителѣвъ “Вечерницъ” / В. Шашкевичъ // Слово. – 1862. – Ч. 87. – 3 (15) ноєврія. – С. 342.
- ⁹³ Новинки // Там само. – 1863. – Ч. 55. – 13 (25) юлія. – С. 220.
- ⁹⁴ Чорновол І. Польсько-українська угода 1890–1894 рр. / Ігор Чорновол. – Львів, 2000. – С. 29, 30.
- ⁹⁵ Вахнянин А. Спомини з життя (Посмертне виданє) / Анатоль Вахнянин / зладив К. Студинський. – Львів, 1908. – С. 42.
- ⁹⁶ Ревакович Т. До історії українсько-руського письменства. Споминки про Ф. Заревича / Тит Ревакович // Правда. – 1889. – Вип. IV. – Січень. – С. 283, 284.
- ⁹⁷ Устіянович К. М. Ф. Раевскій и російскій панславизмъ. Споминки зъ пережитого и передуманого / Корнило Устіяновичъ. – Львовъ, 1884. – С. 38, 40.
- ⁹⁸ Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Євген Олесницький / упоряд.: М. М. Мудрий, Б. О. Савчик. – Львів, 2011. – С. 154, 155.
- ⁹⁹ Див., наприклад: Слово до народа галицко-руского, голосив Р. Мох... в часѣ народного собранія дня 12 октобрія (30 септемб.) 1848. – Львѣвъ, 1848. – 16 с.
- ¹⁰⁰ Мудрий М. Австрорусинство в Галичині: спроба окреслення проблеми / Мар’ян Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2000. – Вип. 35–36. – С. 599.
- ¹⁰¹ Куций І. Галицьке русофільство ХІХ ст.: генеза історичної свідомості / Іван Куций // Історичний журнал. – 2006. – № 6. – С. 73.
- ¹⁰² Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 150; Магочій П.-Р. Історія України / Павло-Роберт Магочій / авторизований перекл. з англ. Е. Гийдела, С. Грачової. – К., 2007. – С. 375.
- ¹⁰³ Піяй С. Політика Агенора Голуховського щодо галицьких українців у 1866–1868 роках та її наслідки / Станіслав Піяй // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2002. – Вип. 37, ч. 1. – С. 246, 247. Див. також: Pijaj S. Między polskim patriotyzmem a habsburskim lojalizmem. Polacy wobec przemyślan ustrojowych monarchii habsburskiej (1866–1871) / Stanisław Pijaj. – Kraków, 2003. – 420 s. + il.
- ¹⁰⁴ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 128, 129.
- ¹⁰⁵ Осмотръ политичный // Слово. – 1866. – Ч. 103. – 31 декембрія 1866 (12 сѣчня 1867). – С. 1.
- ¹⁰⁶ Голодь С. Московська агітація. Допись зъ Підгір’я / С. Голодь // Мета. – 1865. – № 7. – 15 (27) травня. – С. 207.
- ¹⁰⁷ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. – Львів, 1926. – С. 159.

- ¹⁰⁸ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. / Ярослав Грицак. – К., 1996. – С. 75, 76; Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 115.
- ¹⁰⁹ Дописи. Зь Востока. (Русины-Москалѣ) // Слово. – 1866. – Ч. 24. – 23 марта (4 цвѣтня). – С. 2.
- ¹¹⁰ Дописи. Изъ Стрѣльча // Там само. – 1869. – Ч. 93. – 29 новембрія (11 декабрія). – С. 3.
- ¹¹¹ Дописи. Отъ Львова (Поглядъ въ будущность) // Там само. – 1866. – Ч. 59. – 27 липня (8 августа). – С. 1, 2. Підпис: *Одинъ именовъ многихъ*.
- ¹¹² Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 110.
- ¹¹³ Аркуша О. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст. / Олена Аркуша, Мар'ян Мудрий. – С. 258, 259.
- ¹¹⁴ Дописи. Поглядъ въ будущность // Слово. – 1866. – Ч. 59. – 27 липня (8 августа). – С. 2.
- ¹¹⁵ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 112, 113.
- ¹¹⁶ Трильовський К. З мого життя / Кирило Трильовський. – К. ; Едмонтон ; Торонто, 1999. – С. 43, 63.
- ¹¹⁷ Середа О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860–1867 роках / Остап Середа. – С. 165.
- ¹¹⁸ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 / Кость Левицький. – С. 98.
- ¹¹⁹ Піяй С. Політика Агенора Голуховського щодо галицьких українців... / Станіслав Піяй. – С. 249, 250.
- ¹²⁰ [Дідицький Б.] Въ одинъ часъ научиться малорусину по великорусски. Додатокъ до “Слова”. – Ч. 80. – Львовъ, 1866. – 32 с.
- ¹²¹ Своежитъевыи записки Богдана А. Дѣдицкого. – Ч. I. – С. 5, 6.
- ¹²² Въ одинъ часъ научиться малорусину по великорусски. – С. 3, 6, 10, 11. У кінці брошури вміщено конкретні приклади (с. 12–31), автор писав про “малорусовъ на Украинѣ... народъ Украины, Волыни и Подоліи” (с. 9), що вважався невід’ємною частиною панрусського простору.
- ¹²³ Своежитъевыи записки Богдана А. Дѣдицкого. – Ч. I. – С. 65.
- ¹²⁴ Там само. – Ч. II : Взглядъ на школьное образование Галицкой Руси въ XIX ст. – Львовъ, 1908. – С. 98.
- ¹²⁵ Там само. – С. 53.
- ¹²⁶ Сухий О. Від русофільства до москвофільства / Олексій Сухий. – С. 82, 83.
- ¹²⁷ Піяй С. Політика Агенора Голуховського щодо галицьких українців... / Станіслав Піяй. – С. 253, 254.
- ¹²⁸ ЦДІАЛ, ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів), оп. 1, спр. 2295, арк. 8, 18 зв.
- ¹²⁹ Там само, ф. 362, оп. 1, спр. 97, арк. 48.
- ¹³⁰ Там само, ф. 309, оп. 1, спр. 2294, арк. 6, 6 зв., 19.
- ¹³¹ Там само, арк. 19.
- ¹³² Там само, арк. 15, 16.
- ¹³³ Там само, арк. 31, 31 зв.
- ¹³⁴ Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60–70-ті роки XIX ст.) / Мар'ян Мудрий // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3–4. – С. 82.
- ¹³⁵ Піяй С. Політика Агенора Голуховського щодо галицьких українців... / Станіслав Піяй. – С. 255, 256, 262.

В статтє освещаеться эволюция идейной платформы русофильской газеты “Слово” во Львове – от основания журнала в январе 1862 г. до середины 1866 г., когда публикация программной статьи И.Наумовича “Поглядъ въ будущность” выразительно показала постепенное изменение национально-политической ориентации журнала в сторону сближения с Россией. Среди причин этого были, с одной стороны, постепенное превращение Галиции, при содействии австрийского правительства, в польскую автономию, а с другой – активизация антиукраинских репрессий в России за Валуевским циркуляром 1863 г. Особое внимание обращено на проявления отчетливо “проукраинских” позиций редакции “Слова”, которые проявились в публикации материалов о национальном единстве подавстрийских русинов с русько-украинским, “малороссийским” пространством на востоке, способствовали утверждению в Галиции культа Т.Шевченка как национального идеолога.

Ключевые слова: газета, “Слово”, Галиция, русофилы, народовцы, национальное единство.

The article explores the evolution of the ideological platform of the Russophile newspaper “Slovo” (“The Word”), beginning from the establishment of the periodical in January 1862 to mid 1866, when the publication of I. Naumovych’s article “A Glimpse into the Future” testified the fact of gradual change in the national political orientation of the periodical toward rapprochement with Russia. The reason for this was twofold: on the one hand, the gradual transformation of Galicia, with the support of the Austrian government, into the Polish autonomy; on the other hand, intensification of anti-Ukrainian repressions in Russia following

the Valuev Circular 1863. The article focuses on the manifestation of the clear “pro-Ukrainian” editorial position of the “Slovo” revealed in the publications proclaiming the doctrine of the ethnic and national unity of the Ausrian-ruled Rusyns (Carpathian Ruthenians) with Rus’-Ukrainian, “Little Russian” entity in the East, and contributed to the emergence of the cult of Taras Shevchenko as a national ideologist in Galicia.

Keywords: newspaper, “Slovo”, Galicia, Russophile, populists, national unity.

УДК 94 (477)

Тамара ГАЛИЦЬКА-ДІДУХ

СХІДНІ КОРДОНИ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ПОЛЬСЬКОГО УРЯДУ (КІНЕЦЬ 1919 – СЕРЕДИНА 1920 рр.)

У статті висвітлюються заходи польського уряду кінця 1919 р. – середини 1920 р., спрямовані на розширення східних кордонів Другої Речі Посполитої за рахунок етнічних українських земель. Стверджено, що Східна Галичина у польських меморандумах і заявах поставала як історично польська територія, а галичани – як етнографічна група польського народу. Анексіоністські плани Польщі щодо Східної Галичини були поставлені в основу українсько-польських переговорів грудня 1919 р. – квітня 1920 р., які завершилися укладенням Варшавського договору від 21 квітня 1920 р.

Досліджена політика Польщі щодо врегулювання східногалицького питання влітку 1920 р. Оскільки уряди країн Антанти висловилися за тимчасовий характер польської окупації Східної Галичини, уряд Польщі розглядав радянсько-польські переговори як пролог до рішення Антанти щодо інкорпорації Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, Східна Галичина, міжнародно-правовий статус, окупація, інкорпорація, Варшавський договір, радянсько-польські переговори.

Актуальність вивчення історії українсько-польських відносин у період Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. зумовлена важливим місцем Республіки Польщі у зовнішній політиці сучасної України, її значною роллю у підтримці регіональної безпеки та суттєвим впливом на розвиток вітчизняної міжнародної діяльності. Актуальність теми також зумовлюється наявністю протилежних оціночних позицій польської та української історіографій щодо політики Другої Речі Посполитої у східногалицькому питанні кін. 1919 р. – сер. 1920 р.

Мета статті полягає в тому, щоби на основі вивчення архівного матеріалу, аналізу опублікованих документів, спеціальної наукової літератури проаналізувати зовнішньополітичну концепцію польського уряду щодо формування східних кордонів Другої Речі Посполитої протягом кінця 1919 р. – середини 1920 р.

Перші спроби дати загальну оцінку українсько-польським відносинам у вказаний період були зроблені сучасниками тих подій (І.Кедрином, М.Лозинським, С.Шелухіним та ін.¹). У радянський період ця проблема була предметом фальсифікацій та ідеологічних спекуляцій. Однак навіть і в таких умовах з’явилися праці О.Карпенка, Р.Симоненка, П.Ольшанського². На науковій цінності робіт українських істориків в еміграції позначилося обмежене коло доступних архівних джерел і однозначно антипольська позиція їх авторів³. У незалежній Україні учені мають можливість вільно вивчати найскладніші питання взаємин польського й українського народів⁴. Досить інтенсивно українські історики досліджують зовнішньополітичні концепції уряду Польщі в українському питанні⁵. Так О.Красівський висвітлює анексіоністські претензії Другої Речі Посполитої до Східної Галичини в 1918–1923 рр. Аналізуючи програми ендеків і пілсудчиків щодо національного питання, автор дійшов до висновку, що обидві вони обґрунтували польські претензії на східногалицькі землі й різнилися лише засобами досягнення мети⁶.

Польська міжвоєнна публіцистика та історична мемуаристика (праці Ю.Пілсудського⁷, Я.Домбського⁸, Т.Кутшеби⁹, Л.Василевського¹⁰, В.Вітоса¹¹ ін.) загалом ідеалізували політику правлячих кіл у 1918–1921 рр. та поділяли офіційну державну ідеологію, що виправдовувала експансіоністські претензії уряду і так звані “історичні права” Польщі на Східну Галичину і